

Naar een nieuwe Wet op de rechtshulp

DRS. A. G. M. VAN DER MELJS

Inleiding

De rechtshulp in Nederland heeft de laatste tijd een ander gezicht gekregen. In het afgelopen decennium is steeds duidelijker geworden dat de wettelijk geregelde rechtshulp niet voldeed aan de daaraan gestelde eisen. Hierdoor is een uitstekende voedingsbodem gelegd voor allerlei vormen van alternatieve rechtshulpverlening.

Het besef dat de traditionele, wettelijk geregelde rechtshulp niet optimaal functioneert, alsmede de wens aan de nieuw opgekomen rechtshulp een wettelijk kader te bieden, heeft onlangs geleid tot de publikatie van het *Voorontwerp van een wet op de rechtshulp* 1). In dit artikel willen we nagaan wat met de in het Voorontwerp neergelegde regeling wordt beoogd en langs welke wegen de regering deze doeleinden denkt te bereiken. We zullen daarbij speciaal aandacht besteden aan enkele problemen van financieel-economische aard.

Achtergrond

We kunnen rechtshulp definiëren als „het op georganiseerde wijze verlenen van diensten door deskundigen in probleem- en/of conflictsituaties, die met toepassing van rechtsregels, al dan niet met gebruikmaking van juridische procedures kunnen worden behandeld” 2). Deze definitie kent aan het begrip rechtshulp drie kenmerken toe, namelijk deskundigheid, organisatie en toepassing van rechtsregels. Aan de hand van deze drie kenmerken willen we in het kort aangeven welke veranderingen de rechtshulp in het achter ons liggende decennium heeft ondergaan.

Gestimuleerd door maatschappelijke bewustwording en door uitbreiding van regelgeving op allerlei terreinen is een nieuwe behoefte aan rechtshulp naar voren gekomen. Gevestigde rechtshulpverlenende organisaties, voornamelijk het terrein van advocaten, notarissen en deurwaarders, hebben slechts in beperkte mate in de nieuwe rechtshulpbehoefte kunnen voorzien. Nieuwe organisaties hebben hun intrede gedaan, zoals rechtswinkels en advocatencollectieven 3).

De *deskundigheid* van zowel nieuwe als, in beperkte mate, gevestigde rechtshulpverlenende organisaties heeft zich in het bijzonder verbreed op die terreinen, waar de regelgeving sterk is uitgebreid (zoals bijvoorbeeld sociale zekerheid, ruimtelijke ordening en huisvesting). De nieuw opgekomen rechtshulp richt zich iets minder dan de traditionele rechtshulp op tweedelijns rechtshulp (voornamelijk het voeren van processen) en iets meer op eerstelijns rechtshulp (informatieverschaffing, advisering e.d.). Daarnaast zijn instellingen op andere hulpverleningsterreinen dan rechtshulp (zoals sociale raadslieden) zich ook met rechtshulp gaan bezighouden. Door deze ontwikkelingen zijn raakvlakken en soms zelfs overlappingsen ontstaan tussen rechtshulp en andere vormen van hulpverlening, dat wil zeggen tussen vormen van dienstverlening waarbij al dan niet *rechtsregels* worden toegepast.

Overheid en rechtshulp

Al sinds ruim twintig jaar is de overheid via de Wet rechtshulp on- en minvermogens (4 juli 1957, Stb. 233) bij de rechtshulp betrokken. Volgens deze wet kunnen minder draagkrachtige rechtshulpzoekenden een zogenaamd bewijs van toevoeging verkrijgen, dat wil zeggen dat een „pro deo-advocaat” kan worden toegewezen. Met een dergelijk bewijs van toevoeging kan een rechtshulpzoekende gratis of bijna gratis een advocaat inschakelen, die voor zijn werkzaamheden een vergoeding ontvangt van het rijk. Deze toevoegingen, ook wel „pro deo”-zaken genoemd, kunnen we beschouwen als de door de overheid bekostigde vorm van tweedelijns rechtshulp.

In tegenstelling tot eerstelijns rechtshulp (die voornamelijk bestaat uit eenvoudige dienstverlening als het geven van informatie en adviezen, het helpen bij het schrijven van brieven of verzoeken, en dergelijke) heeft de tweedelijns rechtshulp vrijwel geheel betrekking op het voeren van processen. Deze rechtshulp in de tweede lijn bestaat behalve uit de particuliere, via de markt bekostigde rechtshulp, uit de door de

overheid bekostigde toevoegingen. Het aantal toevoegingen is de laatste vijf jaar spectaculair gestegen, van nog geen 100.000 in 1975 (waarvan ongeveer 80.000 civiele zaken) tot een geraamd aantal van 190.000 in 1980 (waarvan ongeveer 160.000 civiele zaken). Inmiddels hebben deze „pro deo”-zaken een aandeel van 20 à 25% in de totale tweedelijns rechtshulp 4).

De betrokkenheid van de overheid bij de rechtshulp is niet alleen gelegen in het toenemende beroep dat rechtshulpzoekenden doen op de mogelijkheid om gratis of bijna gratis een advocaat in te schakelen, ook op andere wijzen is de overheid in toenemende mate bij de rechtshulp betrokken. In dit verband is vooral de subsidiëring van de Bureaus voor rechtshulp van belang.

Deze Bureaus voor rechtshulp nemen enerzijds de taken over van de Bureaus van consultatie en van de Raden van rechtsbijstand. Deze taken bestaan voornamelijk uit het afgeven van toevoegingen aan minder draagkrachtigen. De Bureaus voor rechtshulp fungeren echter niet alleen als voorportaal voor de door de overheid bekostigde tweedelijns rechtshulp. Tevens verlenen de Bureaus eerstelijns rechtshulp, zij het dat deze werkzaamheden thans nog slechts een klein deel van de activiteiten van de Bureaus uitmaken.

De rijksuitgaven ten behoeve van rechtshulp zijn in het afgelopen decennium meer dan vertienvoudigd 5). Deze opzienbarende uitgavenstijging bestaat vrijwel geheel uit de toename van het bedrag aan vergoedingen voor toegevoegde raadslieden in met name civiele zaken. Deze toename van de rijksuitgaven voor toegevoegde raadslieden is voornamelijk het gevolg van de toename van het aantal toevoegingen en slechts in beperkte mate van de toename van de rijksuitgaven per toevoeging. Per toevoeging stegen de uitgaven gemiddeld met 7% per jaar, van f. 500 in 1975 tot f. 700 in 1980.

Ondanks de snelle toename van de rijksuitgaven ten behoeve van de Bureaus voor rechtshulp heeft de stijging van de rijksuitgaven voor deze Bureaus slechts een relatief geringe bijdrage geleverd aan de totale stijging van de rijksuitgaven

1) *Voorontwerp van een wet op de rechtshulp* (+bijlage), 's-Gravenhage, 6 februari 1980.

2) Deze definitie is ontleend aan C. J. M. Schuyt, C. A. Groenendijk en B. Sloot, *De weg naar het recht*, Deventer, 1976, blz. 62.

3) Hoewel advocatencollectieven de jure vaak weinig verschillen van bestaande samenwerkingsverbanden van advocaten, vertonen ze de facto in de regel een dermate ander gezicht dat we deze organisaties desalniettemin als nieuw kunnen aanmerken.

4) De schatting van dit „marktaandeel” is afkomstig van mr. M. G. Rood, deken van de Orde van Nederlandse Advocaten; vgl. *Advocatenblad*, 26 oktober 1979, blz. 390.

5) Het rijk neemt vrijwel alle overheidsuitgaven op dit terrein voor zijn rekening.

Tabel. Uitgaven en ontvangsten van het rijk in verband met rechtshulp, mln. gld. a)

	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980 b)
Toegevoegde raadslieden in strafzaken		10,0	12,1	21,5	26,1	25,5	32,8
Toegevoegde raadslieden in civiele zaken	13,0						
Bureaus voor rechtshulp c)	—	44,5	55,0	70,0	84,0	86,3	99,3
Overige uitgaven	—	1,0	2,6	4,4	8,4	10,0	15,4
Totaal uitgaven	13,0	2,1	3,3	3,1	3,3	5,0	4,6
Ontvangen eigen bijdragen	0,2	0,4	0,4	0,3	0,8	0,4	7,5

a) Vermoedelijk beloop- en rekeningcijfers (uitgaven 1970-1978) en ontwerp-begrotingscijfers (overige cijfers).

b) Met ingang van 1980 worden de ontvangsten eigen bijdragen van rechtshulpzoekenden in civiele zaken niet langer in mindering gebracht op de uitgaven, maar apart als ontvangsten op de begroting verantwoord.

c) Deze uitgavencijfers hebben betrekking op de begrotingspost „experimenten”, die voornamelijk (in 1980 voor ruim 97%) bestaat uit uitgaven ten behoeve van de Bureaus voor rechtshulp.

Bron: diverse begrotingen van Justitie.

ten behoeve van rechtshulp (zie tabel).

We mogen verwachten dat ook ná 1980 de rechtshulp een steeds grotere financiële claim op de overheid zal gaan leggen. Het stelsel van Bureaus voor rechtshulp zal worden uitgebouwd tot een bepaald startniveau is bereikt dat nodig is wanneer de Bureaus zich onder de nieuwe Wet op de rechtshulp naast het afgeven van toevoegingen voor de tweedelijns rechtshulp meer gaan bezighouden met het verlenen van eerstelijns rechtshulp 6). Bovendien vertonen als gevolg van de voortdurende groei van het aantal toevoegingen de rijksuitgaven ten behoeve van toegevoegde raadslieden een permanente toename. Het is dan ook niet verwonderlijk dat uit de *Voorjaarsnota 1980* wederom blijkt dat de raming van de uitgaven ten behoeve van rechtshulp moet worden verhoogd. Bovendien wordt deze keer tevens de raming van de ontvangsten ter zake van rechtshulp verlaagd. Samengenomen betekenen deze mutaties dat het in het kader van de begroting 1980 geraamde beslag van rechtshulp op overheidsmiddelen voor zowel 1981 als 1982 met f. 30 mln. moet worden verhoogd.

Voorontwerp

Het huidige stelsel van Bureaus voor rechtshulp vertoont duidelijk de kenmerken van een experimenteerfase, waarin de verschillende bureaus zich onder uiteenlopende omstandigheden hebben ontwikkeld. Er bestaat behoefte aan stroomlijning ten einde grote verschillen in aard en omvang van de door de Bureaus geleverde rechtshulp weg te nemen 7). Ook zijn enkele financiële regelingen dringend aan verbetering toe 8). Nu de ontwikkelingen in de aanloopfase van de Bureaus voor rechtshulp enigszins zijn uitgekristalliseerd, acht het Ministerie van Justitie de tijd gekomen om de belangen van rechtshulpzoekenden en rechtshulpverleners, alsmede het aanzienlijk toegenomen overheidsoptreden een nieuwe wettelijke basis te geven. Tegen deze achtergrond vragen we ons thans af wat met het onlangs gepubliceerde Voorontwerp wordt beoogd.

De doelstellingen van een nieuwe Wet op de rechtshulp vloeien voort uit de eisen, die de recente ontwikkelingen op het terrein van de rechtshulp aan een wettelijke regeling op dit gebied hebben gesteld 9). De Wet op de rechtshulp zal aan de rechtshulpzoekende een redelijke beschikbaarheid van de rechtshulp moeten verzekeren. De wet moet de verlening van rechtshulp in een doelmatig organisatorisch verband brengen en de rechtshulpverleners in hun werkzaamheden tot leidraad zijn. De organisatie van de rechtshulp moet flexibel zijn om te kunnen inspelen op de steeds veranderende samenstelling van de behoefte aan rechtshulp. Bovendien vereist een goede bereikbaarheid voor iedereen dat de organisatie gedeconcentreerd is.

Gezien de discrepantie tussen de (veelzijdige) aard van de behoefte aan rechtshulp en de mogelijkheden van de traditionele rechtshulp om hierin te voorzien, zal de Wet op de rechtshulp aan nieuwe groepen rechtshulpverleners ruimte moeten bieden. De Wet op de rechtshulp zal in het bijzonder ruimte moeten scheppen voor niet op het voeren van processen gerichte rechtshulp in zaken van eenvoudige aard (eerstelijns rechtshulp). Een belangrijke achtergrond voor deze laatste doelstelling wordt gevormd door de wens via versterking van de eerstelijns rechtshulp de groei van het aantal toevoegingen (en van de met deze groei gepaard gaande toename van de rijksuitgaven) te verminderen en mogelijk zelfs om te buigen in een afname.

Ten slotte merken we op dat een wettelijke regeling van de rechtshulp de rechtshulpverlening, evenals nu al het geval is, zal moeten plaatsen binnen de begrotingsverantwoordelijkheid van de minister van Justitie. Mede in verband met deze verantwoordelijkheid zal een wettelijke regeling de overheid meer dan tot nu toe beheersinstrumenten moeten verschaffen.

Directe en gefinancierde rechtshulp

Het Voorontwerp onderscheidt twee vormen van rechtshulp, namelijk de directe en de gefinancierde rechtshulp, te omschrijven als eerstelijns en tweede-

lijns rechtshulp. De directe rechtshulp is gratis toegankelijk voor iedereen, ongeacht het inkomen, en wordt in de regel verleend door medewerkers van het Bureau voor rechtshulp. De directe rechtshulp heeft betrekking op informatieverstopping en advisering, alsmede op eenvoudige en niet al te tijdrovende rechtshulp (het schrijven van brieven, het bevorderen van een schikking, en dergelijke). Voor zover deze eerstelijns rechtshulp tot gevolg heeft dat minder „pro deo”-advocaten hoeven te worden toegevoegd, zal dit leiden tot minder rijksuitgaven ten behoeve van de tweedelijns rechtshulp.

Kan een geval door de directe rechtshulp niet tot een oplossing worden gebracht, dan kan de rechtshulpzoekende worden toegelaten tot de gefinancierde rechtshulp (vergelijkbaar met het huidige systeem van toevoegingen). Voorwaarde voor deze toelating is dat de met een behoorlijke behartiging van zijn belangen gemoeide kosten zijn financiële draagkracht geheel of gedeeltelijk te boven gaan. In bepaalde gevallen (de minister van Justitie bepaalt om welke categorieën van zaken het hier gaat) wordt de gefinancierde rechtshulp verleend door een medewerker van het Bureau voor rechtshulp, in andere gevallen door een bij het bureau ingeschreven rechtshulpverlener.

Niet alleen advocaten, notarissen en deurwaarders, maar ook andere rechtshulpverleners kunnen (wanneer zij aan bepaalde voorwaarden voldoen) als rechtshulpverlener bij een bureau worden ingeschreven 10). Voor de gefinancierde rechtshulp moet de rechtshulpzoekende vooraf een eigen bijdrage betalen, die afhankelijk is van het inkomen.

Bekostiging en beheersing

De kosten van directe en gefinancierde rechtshulp, verminderd met de eigen bij-

6) Vgl. Handelingen Tweede Kamer, 7 februari, 1980, blz. 2825/6.

7) Vgl. MvT bij de begroting van Justitie 1980, blz. 61.

8) Het betreft hier in het bijzonder twee regelingen op het gebied van het toevoegingenbeleid, te weten het honoreringssysteem voor toegevoegde raadslieden en de eigen-bijdrage-regeling (op de verbetering van deze laatste regeling zullen we nog uitgebreid ingaan). Vgl. MvT bij de begroting van Justitie 1979, blz. 50, alsmede Voorontwerp, blz. 45 en 48.

9) Zie voor deze eisen het Voorontwerp (blz. 29 en 35), alsmede de MvT van de begroting van Justitie 1980, blz. 60. Zie ook Handelingen Tweede Kamer, 7 februari 1980, blz. 2826.

10) Rechtshulpverleners in dienst van vakbonden, consumentenbonden en dergelijke zijn uitgesloten, met het argument dat hun onafhankelijkheid onvoldoende gewaarborgd zou zijn. Deze organisaties, die erg teleurgesteld zijn over deze uitsluiting, zijn het met dit argument niet eens en wijzen daarnaast op de bijdrage die zij met hun specifieke deskundigheid zouden kunnen leveren aan een pluriforme rechtshulpverlening.

dragen voor gefinancierde rechtshulp, komen voor rekening van het rijk. Via de vooraf door de minister van Justitie goed te keuren begrotingen van Bureaus voor rechtshulp kan de overheid direct invloed uitoefenen op de kosten- en opbrengstenontwikkeling van de door haar bekostigde rechtshulp. Ook via andere wegen voorziet het Voorontwerp in beheersinstrumenten ten behoeve van de minister van Justitie 11). Omdat invulling van een groot aantal van deze instrumenten is overgelaten aan nadere regelgeving, terwijl veelal niet duidelijk is op welke wijze deze regels zullen worden ingevuld, vertoont het Voorontwerp nogal wat witte vlekken, met name op het gebied van bekostiging en beheersing.

We willen thans aandacht besteden aan twee onderwerpen die we voor de bekostiging en de beheersing van de rechtshulp van wezenlijk belang achten en die in het Voorontwerp niet of nauwelijks geregeld zijn. Deze onderwerpen hebben betrekking op de beheersing van de omvang van de rechtshulp en op de eigen-bijdrageregeling.

Beheersing van de omvang van de rechtshulp

Wanneer de overheid de mogelijkheid schept om gebruik te maken van geheel of gedeeltelijk publiek bekostigde rechtshulp, ontstaat de vraag of de overheid de vraag naar rechtshulp, die ook zonder dit extra aanbod al snel toeneemt, in de hand kan houden. Daartoe is van belang of en zo ja, in hoeverre het Voorontwerp de overheid instrumenten in handen geeft waarmee zij invloed kan uitoefenen op de omvang van de rechtshulp en op de daaraan verbonden rijksuitgaven.

Aan de *vraagzijde* beschikt de overheid in de eigen-bijdrageregeling over een typisch beheersinstrument. Op de functie van de eigen bijdrage als beheersinstrument zullen we, in ruimer verband, nog ingaan. Een ander instrument om de vraag te beïnvloeden vinden we in de wetgeving. Wanneer bijvoorbeeld de wet vertegenwoordiging door een advocaat in een aantal gevallen niet langer verplicht zou stellen, zou de vraag naar rechtshulp kunnen verminderen (wanneer de cliënt zichzelf zou gaan vertegenwoordigen) of van samenstelling kunnen veranderen (wanneer de cliënt genoeg zou hebben aan relatief eenvoudige — en goedkope — rechtshulp). Een dergelijke wetswijziging ter zake van bijvoorbeeld echtscheidingen zou het aantal toevoegingen (een kwart hiervan betreft echtscheidingen) aanzienlijk kunnen doen verminderen.

Aan de *aanbodkant* moet de overheid uitgesproken beheersinstrumenten ontberen, al zijn er wel enkele instrumenten die tevens de mogelijkheid bieden de omvang van de rechtshulp en de daaraan

verbonden rijksuitgaven te beïnvloeden. We zullen achtereenvolgens op drie van deze instrumenten ingaan. De overheid kan, door middel van nadere regelgeving, invloed uitoefenen op de verhouding tussen directe en gefinancierde rechtshulp. Het is niet duidelijk welke invloed een verhoging of een verlaging van deze verhouding heeft op de hoogte van de overheidsuitgaven. Er bestaan ondanks een onderzoek van het Ministerie van Justitie op dit terrein 12) geen gegevens over wat per saldo het effect zal zijn van enerzijds een toename van de uitgaven voor directe rechtshulp en anderzijds een eventueel hiermee gepaard gaande vermindering van de uitgaven (betrekking hebbend op het saldo van de kosten en eigen bijdragen) van gefinancierde rechtshulp. Deze onzekerheid wordt mede bepaald doordat nog onduidelijk is hoe de eigen bijdragen zich in het algemeen zullen verhouden tot de kosten (wij komen hierop nog terug).

Binnen de gefinancierde rechtshulp kan de overheid in grote lijnen bepalen welke categorieën van zaken door medewerkers van de Bureaus voor rechtshulp worden behandeld, en welke door ingeschreven rechtshulpverleners. Het Voorontwerp geeft niet aan of de overheid zich bij de verdeling van de gefinancierde rechtshulp al dan niet laat leiden door financiële overwegingen. Is dit wel het geval, dan is het van belang te weten of rechtshulp, verleend door een in dienstverband werkende Bureau medewerker meer of juist minder kosten (en rijksuitgaven) met zich brengt dan rechtshulp, verleend door een op declaratiebasis werkende ingeschreven rechtshulpverlener. Het is gewenst dat vooraf duidelijkheid wordt gebracht in zowel de (overwegingen achter de) verdeling van de gefinancierde rechtshulp over de verschillende partijen, als in de kosten die verschillende rechtshulpverleners naar verwachting met zich zullen brengen.

Niet in de laatste plaats wijzen we op een beheersinstrument dat de minister van Justitie heeft in zijn goedkeuringsbevoegdheid ten aanzien van de jaarlijkse begrotingen van de Bureaus voor rechtshulp. Toepassing van dit instrument met het doel de omvang (en de kosten) te beheersen is niet denkbeeldig. In het recente verleden hebben we namelijk gezien dat de feitelijke begrotings-situatie (die toen niet rooskleurig was en dat ook in de nabije toekomst niet zal zijn) kan nopen tot „een extra zorgvuldige afweging van wat de Bureaus aan uitbreidingen toegestaan kan worden” 13).

Onze conclusie is dan ook dat, de eigen-bijdrageregeling buiten beschouwing gelaten, de in het Voorontwerp gecreëerde instrumenten weliswaar niet primair zijn toegesneden op het in de hand houden van de omvang van de rechtshulp en het niveau van de rijksuitgaven, maar dat enkele instrumenten daarvoor toch wel aanknopingspunten

bieden. Het antwoord op de vraag of de overheid één of meer van deze instrumenten ook als beheersinstrument wil gebruiken, hangt mede af van de omvang van de toekomstige vraag naar rechtshulp en de daarmee gepaard gaande financiële consequenties. Nog niet zo lang geleden taxeerde de minister van Justitie dat „het verzadigingspunt van de spontane vraag naar rechtshulp” vermoedelijk nog niet bereikt was 14). Het is aannemelijk dat de vraagtoename die ons dus kennelijk nog te wachten staat, zal worden gestimuleerd wanneer de voorgestelde Wet op de rechtshulp een extra aanbod creëert.

Tot welke omvang de vraag zal toenemen valt moeilijk te zeggen. Tegenstanders van het Voorontwerp stellen ons een zeer forse vraagtoename in het vooruitzicht. Rekening houdend met een (willekeurig geprikt) eigen bijdrage van gemiddeld 50% zal, zo luidt hun prognose, deze extra vraag de overheidsuitgaven (in constante prijzen) doen toenemen van f. 140 mln. thans tot bijna een half miljard gulden onder het nieuwe rechtshulpstelsel 15). Wat hiervan ook zij, het is niet ondenkbaar dat invoering van de nieuwe Wet op de rechtshulp in de voorgestelde vorm tot een forse toename van de rijksuitgaven zal leiden.

Eigen bijdrage

Het principe van de eigen bijdrage voor gefinancierde rechtshulp is op zich zelf niet nieuw. Ook de bestaande wet 16) kent de figuur van de eigen bijdrage in de zin dat aan hen die de kosten, verbonden aan de verdediging van hun belangen niet kunnen opbrengen, vooraf een eigen bijdrage kan worden gevraagd. Deze eigen bijdrage, die al

11) Zo kan de minister van Justitie bijvoorbeeld algemene aanwijzingen geven voor de werkzaamheden van één of meer Bureaus voor rechtshulp. Het is niet duidelijk of, en zo ja, op welke wijze de minister deze bevoegdheid zal gebruiken om bijvoorbeeld de verhouding tussen directe en gefinancierde rechtshulp te beïnvloeden. Evenmin is duidelijk op welke wijze de minister gebruik zal maken van zijn bevoegdheid regels op te stellen met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden van medewerkers van de Bureaus voor rechtshulp (die overigens niet de status van ambtenaar zullen krijgen).

12) Vgl. Handelingen Tweede Kamer, 7 februari 1980, blz. 2825.

13) Vgl. MvT bij de begroting van Justitie 1980, blz. 60; zie ook Tweede Kamer, zitting 1978-1979, Aanhangsel, blz. 1347/8.

14) Vgl. MvT bij de begroting van Justitie 1979, blz. 50.

15) Vgl. Nederlandse Organisatie van Rechtsbijstandassuradeuren NORA, *Kommentaar op het Voorontwerp van wet op de rechtshulp*, 's-Gravenhage, 1980, blz. 28-29.

16) Zie ook Beschikking bewijs van toevoeging, van de minister van Justitie van 23 december 1957, *Nederlandse Staatscourant*, 13 januari 1958, blz. 8/9.

zijds wordt bepaald door de behoefte aan rechtshulp en anderzijds door de toevallige begrotingssituatie en de politieke prioriteiten van de dag. De nieuwe Wet op de rechtshulp dreigt onder deze omstandigheden voorbij te schieten aan haar ons inziens belangrijkste doelstelling, namelijk het scheppen van mogelijkheden voor rechtshulp die ook voor de laagstbetaalden bereikbaar en betaalbaar is. We vragen ons dan ook af of deze perspectieven niet nopen tot een wettelijke regeling van de rechtshulp die bescheidener is opgezet dan nu in het Voorontwerp is voorgesteld.

A. G. M. van der Meijs

ESB 20-8-1980